

KAHVIHETKI KANSANKODISSA

Teksti ja kuvat Arja Albo

Suomessa seurataan
mielellään pohjoismaista,
erityisesti ruotsalaista,
yhteiskunta-ajattelua.
Ruotsissa on jaksettu luottaa
sosiaalidemokraattiseen
hyvinvointivaltioon.
Miltä kansankoti tuntuu
Joakim Palmén seurassa?

LÄHDETÄÄN ALUSTA. Pohjoismaisessa mallissa on laaja julkinen sektori. Hyvinvointivaltio pitää huolta kansalaisistaan tulonsiirroilla, sosiaalipalveluilla ja turvaverkoilla. Korkea veroaste, jota laaja julkinen sektori tietenkin edellyttää, ei ole vaikuttanut työllisyyteen heikentävästi. Malli on siksi-kin ollut aika lyömätön.

Myös köyhyyttä ja eriarvoisuutta on pystytty vähentämään merkittävästi juuri hyvinvointivaltioissa. 1990-luvulle tultaessa tutkimustulokset puolsivat samaa käsitystä: köyhyyttä ja eriarvoisuutta kyettiin vähentämään yleisen sosiaaliturvan kautta paremmin kuin tarveharkintaisilla tai vakuutusperusteisilla malleilla. Usko tähän alkoi kuitenkin horjua – mutta ei Ruotsissa.

Monet maat ovat seuranneet hyvinvointivaltioajattelua ja tehneet sen mukaisia uudistuksia. Erot pohjoismaiden hyväksi ovat alkaneet siksi kaventua. Myös hyvinvointivaltio, ruotsalainen kansankoti, on kokenut iskuja viimeisten vuosikymmenten aikana niin talouskriiseissä kuin poliittisissa paineissakin.

Ruotsalainen yhteiskuntatieteilijä ja sosiologi **Joakim Palme** tuntee hyvin niin poliittista taloutta kuin hyvinvointipoliittikkaa. Haluan tietää, millaisia iskuja kansankoti on ottanut vastaan. Tapasimme – kuinkas muuten – Nordiska museetin edessä Tukholmassa ja menimme kahville. Tietenkin hän myös ensin siisti pöydän tahmaisesta ja sulaneesta jäätelöstä.

ARJA: Kerrotko, mitä tapahtui ruotsalaiselle hyvinvointivaltiolle 1990-luvun alun talouskriisissä? Meillähän siihen yhdistyi vielä idänkaupan romahdus vaikean pankkikriisin ohella. Ainakin Suomessa uusliberaali talousajattelu vahvistui noina aikoina ja hyvinvointivaltion perusrakenteita alettiin kyseenalaistaa.

JOAKIM: Uusliberaalit ajatukset olivat saaneet meillä vahvempaa vaikutusvaltaa jo ennen 1990-luvun talouskriisiä. Mutta ne vahvistuivat tuolloin. Ruotsin tapauksessa nähtävillä oli jo poliittisia merkkejä muutoksista.

Mitä siis tapahtui? Sosiaalidemokraattien ta-

holta tehtiin hyvinvointipalveluissa – hoivassa, huolenpidossa ja myös kouluissa – valtiontaloudellisista syistä säästöjä, kuten myös sosiaalisissa tulonsiirroissa eläkkeistä lapsilisiin, mutta mistään järjestelmämuutoksesta ei ollut kyse.

Kuntien talouden merkittävä heikkeneminen vaikutti niiden kykyyn työllistää hyvinvointipalvelujen parissa toimivia. Tätä kehitystä ei voitu valtiontasolla hallita, vaikka sitä sosiaalidemokraattien parissa priorisoitiin kuntataloutta tukemalla.

Sitten tapahtui iso organisatorinen muutos uusliberaaliin suuntaan, kun päästettiin voittoon tavoittelevat yritykset huolehtimaan hyvinvointipalveluista kuten koulusta, vanhustenhuollosta ja terveydenhuollosta.

ARJA: Nyt puhutaan ajasta (**Carl Bildtin** porvarihallitus 1991–1993), jolloin tuli niin sanottu *friskola*-uudistus, jossa vanhemmat saivat valita lapsilleen koulun. Uudet friskolat saivat samat resurssit kuin kunnalliset koulut. Myös vanhustenpalvelujen tuottajien joukkoon tuli vahvasti yksityisiä yrityksiä. Attendolla on Suomessa ja Ruotsissa sopimuksia nykyään noin 50 prosenttia kunnista. Oliko kyse talouden ohella myös poliittisesta ja asenteiden muutoksesta? Tuolloinhan puhe valinnanvapaudesta julkisissa palveluissa oli hyvin vahvaa. Oliko hyvinvointivaltio liian kollektiivinen, kuten Carl Bildt julisti?

JOAKIM: Kyse oli minusta enemmän eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Myös sosiaalidemokraattien parissa oli turhautumista hyvinvointipalvelusektorin jäykkyyteen. Se oli ikään kuin neliskanttinen. Hyvinvointipalvelujen ei koettu olevan tarpeeksi orientoituneita palveluita tarvitsevien, vaan enemmän kuntien ja maakuntien ja niiden henkilöstön tarpeiden, suuntaan.

Sosiaalidemokraatteja kannattavien parissa valinnanvapauteen liittyvä keskustelu ei ollut mitenkään vahvaa. Mutta kun oli suuri julkinen sektori ja siellä paljon julkisen kulutuksen mahdollisuuksia, porvarillisten valitsijoiden taholla haettiin markkinoiden ideaalia. Markkinaosuutta ja kulutusmahdollisuutta julkisissa palveluissa. Tavoiteltiin tilannetta, jossa palveluita tarvitseva on kuin kaupan asiakas,

Ruotsi lukuina

Väestö Väkiluku 10,3 miljoonaa. Määrä kasvoi 2006–2017 miljoonalla, ennuste 13 miljoonaa 2070. Suomalaistaustaisia noin 720 000 kolmessa polvessa.

BKT On ollut negatiivinen 1970-luvun öljykriisin vuoksi, 1990-luvun alussa ja finanssikriisissä vuonna 2008. BKT:n kasvu 2015–2018 enimmillään 2,7 %, pienimmillään 2,3 %. Koronavuoden BKT -2,8 %. Yleensä EU- ja OECD-vertailussa monia muita maita parempi kasvu.

Työllisyys Työikäisten osuus väestöstä 73 %, joista työllisiä 93,2 % ja työttömiä 6,8 %. Työllisyysaste 15–74-vuotiaiden parissa 67,2 % ja 20–64-vuotiaissa yli 80 %. Työllisyysaste 65–74-vuotiaiden osalta 19 %.

Julkinen sektori Tulot noin puolet BKT:sta, menot 48 % (2017). Julkinen sektori on siis ylijäämäinen, mutta myös kansainvälisessä vertailussa suuri, jota tasapainottaa BKT:n nopea kasvu.

jossa hänellä on valtaa palvelusetelien turvin tehdä omia valintojaan.

On kuitenkin hyvä olla myös tietoinen siitä, että porvarillisella puolella ja muutoinkin Ruotsissa syntyneiden taholla oli yleisemminkin halua jotenkin lukittautua kasvavan maahanmuuton ja sen mukanaan tuoman köyhyyden vaikutusten ulkopuolelle.

Esimerkiksi Tukholmassa saattoi nähdä koulu-uudistuksen valinnanvapauden avauduttua, että eri eliitit halusivat lastensa käyvän koulua, jossa yhdistyivät lasten taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen tausta. Erottelu, segregaatio, vahvistui. Se oli erilaisten ryhmien toive, vaikka sitä ei sinänsä tuotu esille. Mutta pitää olla tietoinen tästä pohjavireestä ja sen taustalla olevista motiiveista.

ARJA: Monista pohjoismaiseen hyvinvointimalliin kuuluvista palveluista on tullut vähemmän universaaleja julkisjohtamisen, *New Public Management* (NPM), myötä. Kunnat saivat lisää tehtäviä, mutta nekin hyödynsivät uutta julkisjohtamista. Tämä tarkoitti, että monia aiemmin julkisesti omistettuja tai hallittuja toimintoja yhtiöitettiin.

JOAKIM: Samoja virheitä toistettiin Ruotsisakin, mitä Iso-Britanniassa tehtiin 1980-luvulla.

Olen kuullut kiinnostavan tarina siitä, kuinka Suomesta tuli delegaatio selvittämään ruotsalaista koulu-uudistusta. He olivat hyvin vaikuttuneita ja alkoivat valmistella samaa, mutta sitten tuli tieto, että Suomen järjestelmä on paras maailmassa. Suunniteltu uudistus joutui roskakoriin.

On tärkeää huomata eräs asia. Ei pidä aliarvioida hyvin vahvoja taloudellisia paineita, joiden puristuksiin jouduttaisiin, jos haluttaisiin tuoda takaisin hyvinvointivaltiota ja peruuttaa tehtyjä ratkaisuja, joihin NPM lukeutuu. Tähän yhdistyy myös vahvoja poliittisia intressejä. On syntynyt oligarkia portinvartijaksi.

ARJA: Tämähän on juuri sitä, josta **Göran Therborn** kirjoittaa kirjassa *Kadotettu kansankoti – kuinka pääoma kaappasi Ruotsin* (2019). Oligarkia on uutta yläluokkaa, jossa urapolitiikkaan yhdistyy yritysten, mutta myös uuden julkisjohtamisen myötä syntyneitten toimijoiden voittojen edistäminen ja kumppanuus sekä lisäksi kaikenlaisten politiikkaa liepeilevien avustajien, konsulttien ja pr-toimistojen väen leegio, joka eristää politiikan tekijöitä kansalaisista.

Valtio siis heikentyi tuona ajanjaksona. Sitten vuoden 2008 finanssikriisissä valtiota kuitenkin tarvittiin. Ruotsissakin keskuspankki pumppassi rahaa pankeille. Valtioita tarvitaan nyt myös pandemiassa.

JOAKIM: No, ensinnäkin: olen kyllä hiukan toista mieltä väitteestä ruotsalaisen valtion heikentymisestä. On totta, että tehtiin säästöjä, oli yksityistämisiä ja NPM-uudistuksia, mutta aktiivisen työllisyyspolitiikan kautta hyvinvointivaltio pysyi kuitenkin vahvana. Kun on korkea työllisyys, myös hyvinvointi lisääntyy. Työllisyyspolitiikalla on Ruotsissa aina ollut erittäin merkittävä asema.

Bo Rothstein ja ryhmä tutki parikymmentä vuotta sitten vahvan valtion heikkenemistä. Väite ei pidä paikkaansa. Valtio on tosin vetäytynyt monessa suhteessa. Samaan aikaan se on kuitenkin keskittynyt enemmän sääntelyyn ja valvontaan mikrotasolla. Valtio on muuttanut muotoaan ja sitä pitää lähestyä uudella tavalla.

Mutta finanssikriisi tosiaan aiheutti työllisyysasteen notkahtamisen myös Ruotsissa pankkien ongelmien ohella. Olisi voinut kuvitella, että uusliberalismi olisi kärsinyt finanssikriisistä enemmän kuin miten kävi.

Samoin on käynyt työllisyysasteen kanssa koronapandemian aikana. Uskoisin, että pandemian opetuksia on vahvan julkisen terveydenhuollon turvaaminen.

ARJA: Valtio on siis pitänyt pintansa. Poliittinen järjestelmä on kuitenkin tullut Ruotsissa haavoittuvammaksi. Olitte kesän kynnyksellä hallituskriisissä. Porvarillisessa kentässä haetaan yhteistyökuviota, joka voi tukeutua ruotsidemokraattien mukanaoloon tavalla tai toisella. Onko selitys menneessä?

JOAKIM: Hyvä kysymys – eikä minulla ole varmaa vastausta. Menneessä on kuitenkin kehityskulkuja, jotka ovat heikentäneet sosiaalista turvallisuutta. Se on merkittävä asia.

Kun sitten katsotaan ruotsidemokraattien äänestäjiä, he eivät eroa muista äänestäjistä tutkimusasetelmien mukaan kovinkaan paljon, mutta ero tulee suhteesta maahanmuuttoon. Käsitykset siitä ovat hyvin latautuneita.

Maahanmuuton myötä ulkomaalaisten osuus väestössä on kasvanut nopeasti ja juuri nopeus aiheuttaa epävarmuutta, vaikka taustalla on monia muitakin tekijöitä. Maahanmuuttoa käy-

tetään ikään kuin kriisiventtiilinä. Nyt työpaikkoja uhkaa automaatio, digitalisaatio ja globalisaatio. Nekin lisäävät epävarmuutta, jota voidaan kuitenkin estää esimerkiksi investoimalla jatkuvan oppimisen polkuihin.

ARJA: Mutta eikö epävarmuus työmarkkinoilla ole lisääntynyt työmarkkinoiden muutoksen vuoksi? Siksi, että prekariaatista on tullut tavallista?

JOAKIM: Mutta Ruotsissa on ennätyskellisen hyvä työllisyystilanne! Palkkasumma on kasvanut pitkällä aikavälilläkin. Meillähän maahanmuutto kasvoi jo 2000-luvun puolessa välin voimakkaasti, siis ennen pakolaisvirtoja.

Meillä on ollut myös hyvin vahva kotimainen kysyntä ja onhan se totta, että meille on ollut etua makrotalouden tasolla ja viennissä siitä, että emme ole eurossa.

ARJA: Totta, Ruotsin tilanne on erilainen Suomeen verrattuna juuri hyvän työllisyyden vuoksi.

JOAKIM: Erilaiset epävarmuudet ovat muuttaneet ruotsalaista poliittista järjestelmää. Meillä ei ole Suomen tapaan monipuoluehallitusten traditiota. Porvarillisella blokilla on valtava trauma, kun he ovat olleet nyt hallitusvallan ulkopuolella.

ARJA: Mitkä asiat tulevat mielestäsi nousemaan keskeisiksi vaalikeskusteluissa ennen ensi vuoden syksyä?

JOAKIM: Luultavasti koronapolitiikka ja mitä mahdollisia virheitä on tehty. Ainahan voi olla jälkiviisas, vaikka aluksi kaikki olivat yksimielisiä valitusta linjasta. Ilman muuta maahanmuutto, rikollisuus ja tietysti myös ilmastokysymykset.

ARJA: Entä eläkkeet? Huomasin sinunkin osallistuneen keskusteluun.

JOAKIM: Keskustelu on uskomattoman populistista. Kaikki haluavat korottaa eläkkeitä, mutta kukaan ei halua maksaa siitä. Porvariblokki nostaisi eläkkeitä ja alentaisi samalla eläkeläisten veroja. Ay-liikkeen piirissä ei ole esitetty, miten valtiontalouteen tuleva aukko eläkemaksujen korotuksen suhteen täytetään.

Kysymys on, miten saamme tasapainon eläketasojen ja tarvittavan rahoituksen välille. On tehtävä työtä pidempään. Se on mahdollis-

ta, sillä olemme terveempiä ja elämme pidempään, mutta kaikki eivät ole terveitä ja kunnossa. Nähdäkseni yksi aikamme suurista haasteista on se, kuinka hallitaan terveysongelmaisten, varhaiseläkkeellä olevien ihmisten tuloja. Meillä 2,3 miljoonasta eläkkeellä olevasta 300 000 elää köyhyysrajalla tai sen alapuolella. Olennaista on, että eläkepolitiikan pitää olla pitkäjänteistä ja vastuullista.

ARJA: Vedät maahanmuuttoon liittyvää tutkimushanketta Uppsalan yliopistossa. Voisin kuvitella, että suomalaiset maahanmuuttajat olivat ruotsalaiselle teollisuudelle aikanaan elintärkeää työvoimaa. Sopeutumisongelmia oli silloinkin. Integroituvatko maahanmuuttajat ruotsalaiseen yhteiskuntaan?

JOAKIM: Ilman muuta segregatio tarkoittaisi ja kautunutta yhteiskuntaa. Integraatio kyllä toteutuu. Se vaihtelee toki – joskus menee paremmin, joskus huonommin – ja tarvitsee aikaa. 10–15 vuodessa maahanmuuttajien asema työmarkkinoilla on normalisoitunut ja työllisyystilanne on samanlainen kuin muillakin.

Integraatioesimerkki on myös se, että maahanmuuttajien lapset jäävät Ruotsiin. Tapasin juuri chileläisen taksinkuljettajan, joka oli saanut työpaikan entisestä kotimaastaan ja oli jo pakkaamassa laukkujaan muuttaakseen takaisin. Mutta lapset sanoivat vain: lycka till!

Ja mitä suomalaisiin tulee, maahanmuutto oli aivan ratkaiseva ruotsalaisen kansantalouden menestykselle. Monet tekivät todella raskasta

Joakim Palme

Syntynyt 1958.

Professori Uppsalan yliopistossa.

Erikoistunut hyvinvointivaltioon ja sen tulevaisuustutkimukseen.

Väitteli 18 OECD-maan eläkejärjestelmistä vuonna 1990.

työtä teollisuudessa ja olivat tärkeää työvoimaa julkisten palvelujen merkittävässä laajentumisessa.

ARJA: Onko Ruotsissa islamofobiaa?

JOAKIM: Ei niinkään verrattuna Norjaan tai Tanskaan. Monikulttuurisuus on aina ollut historiallisissa perinteissämme hallintoa myöden. Meillä ei juuri ole tuosta aiheesta julkista keskustelua, joskin osa saattaa kysyä, tuummeko patriarkaa-

lisia rakenteita välttämällä tätä keskustelua.

ARJA: Onko eriarvoisuus lisääntynyt Ruotsissa?

JOAKIM: On.

ARJA: Oletko huolissasi?

JOAKIM: Olen.

ARJA: Kerro heti kolmen kohdan ohjelmasi!

JOAKIM: Enemmän rahaa köyhille, otetaan sitä rikkailta ja tehdään sosiaalisia investointeja.

ARJA: Robin Hood -touhua?

JOAKIM: Robin Hoodista ei ole poliittiseksi esimerkiksi. Hyvästä työllisyydestä huolehtiminen on paljon parempi tavoite. **Y**